

ائتلاف ترکیه و عربستان سعودی؛ تداوم قمار سیاسی

معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی
دفتر: مطالعات سیاسی

کد موضوعی: ۲۶۰
شماره مسلسل: ۱۴۷۱۰
بهمن‌ماه ۱۳۹۴

به نام خدا

فهرست مطالب

- ۱.....چکیده
- ۲.....مقدمه
- ۳.....اهداف سفر اردوغان به عربستان
- ۶.....پیامدهای سفر اردوغان به عربستان
- ۹.....نتیجه گیری

ائتلاف ترکیه و عربستان سعودی؛ تداوم قمار سیاسی

چکیده

تقویت محور آنکارا - ریاض و تشکیل شورای راهبردی عربستان و ترکیه در راستای تقویت همکاری‌ها و هماهنگی در تحولات سیاسی - نظامی عرصه میدانی در غرب آسیا ارزیابی می‌گردد. این مسئله به‌ویژه در سفر رئیس‌جمهور ترکیه به عربستان که در دی‌ماه ۱۳۹۴ صورت گرفت و نیز سفر نخست‌وزیر ترکیه به ریاض برجسته‌تر گردید. مذاکره به‌منظور پیوستن ترکیه به آنچه عربستان از آن به‌عنوان ائتلاف بین‌المللی ضد تروریسم و مقابله با افراط‌گرایی اسلامی یاد می‌کند از جمله اهداف سفر اردوغان به ریاض به‌شمار می‌رفت. از طرف دیگر، رویکرد جدید آنکارا در حوزه سیاست خارجی به‌نوعی نشان‌دهنده ناکامی راهبرد سنتی حزب حاکم عدالت و توسعه در ترکیه بر پایه صفر کردن تنش با همسایگان خود به‌شمار می‌رود.

تأکید بین‌المللی بر حل‌وفصل بحران سوریه از مسیر سیاسی و با هدف تضعیف گروه‌های تروریستی تکفیری، ضربات مهمی به مواضع ترکیه و عربستان وارد ساخت که خود یک پیروزی سیاسی مهم برای محور مقاومت به‌شمار می‌رود. با این حال، هر دو طرف کماکان بر کناره‌گیری بشار اسد از حکومت تأکید دارند. این ضعف در موازنه منطقه‌ای که آسیب‌پذیری قابل تأملی برای سعودی‌ها به‌شمار می‌رود به عامل مهمی تبدیل شده است تا این کشور از ماجرای سفارت خود در تهران در جهت جبران ضعف‌ها و

کاستی‌های خویش استفاده کند. یکی از مهمترین استراتژی‌های جبرانی سعودی‌ها تلاش برای ائتلاف‌سازی‌های منطقه‌ای علیه ایران است. در این شرایط ترکیه به‌عنوان بازیگر مهم منطقه‌ای می‌تواند به‌زعم سعودی‌ها وزنه تعادلی در برابر ایران باشد. از این رو به‌نظر می‌رسد در حال حاضر نزدیکی بیشتر آل سعود به ترکیه با انگیزه و هدف جدی‌تری دنبال گردد و آن موازنه‌سازی به ضرر ایران به‌منظور محدودسازی استراتژیک آن می‌باشد.

مقدمه

ناآرامی‌های محیطی در عرصه میدانی غرب آسیا و عدم درک عمیق راهبردی مناسب از جانب برخی کنشگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به ابهام‌زایی در آینده امنیت و ثبات این منطقه و حتی شکل‌گیری برخی ائتلاف‌ها و بلوک‌بندی‌های درون‌منطقه‌ای در حوزه‌های سیاسی، امنیتی و نظامی منجر گردیده است. شکل‌گیری شورای راهبردی همکاری‌های عربستان - ترکیه و محور آنکارا - ریاض در همین راستا ارزیابی می‌شود.

لازم به ذکر است که رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهوری ترکیه، در پاسخ به دعوت ملک سلمان بن عبدالعزیز، پادشاه عربستان سعودی، در دی‌ماه ۱۳۹۴ به ریاض سفر کرد که سومین دیدار اردوغان از ریاض در سال ۲۰۱۵ به شمار می‌رود. وی یک‌بار در ماه ژانویه برای شرکت در مراسم تدفین عدا... بن عبدالعزیز، پادشاه پیشین عربستان و بار دیگر نیز در ماه مارس برای گفتگوهای دوجانبه با ملک سلمان به این کشور سفر کرده بود. این دو در نشست سران گروه ۲۰ نیز که ماه گذشته در ترکیه برگزار شد با یکدیگر دیدار کردند. این سفر در شرایط حساس منطقه انجام گردید به‌خصوص با توجه به اتفاقات و تحولات اخیر سوریه، عراق و یمن، رهبران ترکیه و عربستان در خصوص

این موضوعات و همکاری‌های دوجانبه رایزنی نمودند. نکته مهم در مورد روابط دو کشور این است که پس از آنکه سلمان بن عبدالعزيز در عربستان به پادشاهی رسید و در ساختار قدرت در این کشور تغییراتی بنیادین ایجاد کرد، گام‌های بلندی در راستای گسترش مناسبات میان آنکارا و ریاض برداشته شد. این استراتژی در شرایط کنونی از پایه و اساس مشخص‌تری برخوردار شده و آن مقابله با ایران است.

اهداف ائتلاف ترکیه و عربستان

گسترش روابط کشورهای عربی غرب آسیا، به‌ویژه عربستان سعودی و قطر با ترکیه به اعتقاد روزنامه «العربی الجديد» که از جانب امیرنشین قطر حمایت می‌گردد، به مفهوم اعتراف آشکار اعراب به نقش مهم ترکیه در تحولات منطقه‌ای است. در حقیقت، تصمیم اردوغان برای سفر به ریاض پس از آن گرفته شد که عربستان سعودی ضمن برگزاری کنفرانس مخالفان حکومت کنونی حاکم بر سوریه در پایتخت خود، اعلام کرده درصدد است تا یک ائتلاف بین‌المللی ضد تروریسم و افراط‌گرایی اسلامی را شکل دهد. مقامات این پادشاهی مدعی‌اند این ائتلاف دارای ۳۴ عضو است و مرکز هدایت‌کننده آن نیز در ریاض استقرار می‌یابد. تاکنون کشورهای اردن، امارات متحده عربی، پاکستان، بحرین، بنگلادش، بنین، چاد، توگو، تونس، جیبوتی، سنگال، سودان، سیرالئون، گابن، سومالی، گینه، تشکیلات خودگردان فلسطین، اتحادیه کومو، ساحل عاج، کویت، لبنان، مصر، لیبی، مالدیو، مراکش، موریتانی، نیجر، نیجریه و یمن آمادگی خود را برای پیوستن به این ائتلاف اعلام کرده‌اند و ترکیه نیز در زمره این کشورها قرار می‌گیرد. ترکیه درصدد

است وارد این ائتلاف شود. هرچند، قابل پیش‌بینی است که ائتلاف مذکور بیش از آنکه به دنبال مبارزه با تروریسم و به‌ویژه داعش باشد، به منظور تحقق اهداف اعلام نشده‌ای، همانند مقابله با ایران و محور مقاومت، تشکیل شده است.

از سوی دیگر جمهوری اسلامی ایران، ترکیه و عربستان را می‌توان نماینده سه گفتمان منطقه‌ای دانست که به ترتیب مشتمل بر گفتمان‌های مقاومت براساس اسلام سیاسی و مردم‌سالاری دینی، اسلام اخوانی مبتنی بر اسلام‌گرایی لیبرال و همچنین اقتدارگرایی بر پایه سلفی‌گری محافظه‌کار و در مواردی جهادی می‌شوند. حال دو گفتمان اخیر تلاش دارند تا از طریق همگرایی بیشتر با یکدیگر مانع از توسعه نفوذ گفتمان مقاومت به رهبری ایران شوند.

البته ترکیه و عربستان در حوزه‌های مختلف روابط با یکدیگر با چالش‌هایی مواجه هستند. برای مثال، انتشار بیانیه نشست فوق‌العاده وزرای خارجه اتحادیه عرب از جمله عربستان در محکومیت استقرار نیروهای نظامی ترکیه در خاک عراق و همچنین ابراز نگرانی مقامات آنکارا از نزدیکی روابط میان عربستان و مصر در این زمره قرار می‌گیرند که می‌تواند به ضرر اخوان المسلمین، به‌عنوان هم‌پیمان حزب عدالت و توسعه، تمام شود. همچنین، رئیس‌جمهوری ترکیه تلاش می‌کند تا از پایبندی ریاض به ائتلاف سه‌جانبه با ترکیه و قطر و مواضع مشترکی که می‌توان در قبال اقدامات روسیه و طرف‌های حامی دولت بشار اسد در سوریه اتخاذ کرد، اطمینان حاصل نماید. موضوع سوریه از مهمترین مسائلی است که اردوغان در سفر اخیر خود به عربستان مورد بحث و بررسی قرار داد، مضاف بر آنکه، دو طرف در مورد نزدیک کردن دیدگاه‌ها درخصوص بحران و مناقشه در یمن اتفاق نظر دارند.

ترکیه و عربستان سعودی در عین حال، با مشکلات دیگری نیز مواجه هستند که به نظر می‌رسد تلاش دارند تا با نزدیک شدن به یکدیگر راهی برای حل یا کاستن از آنها بیابند. در این باره می‌توان به اعمال فشارها بر ترکیه متعاقب ورود به خاک عراق و علی‌الخصوص هدف قرار دادن جنگنده روسیه و اعمال تحریم‌های فزاینده مسکو علیه آنکارا اشاره کرد. عربستان نیز بعد از گذشت حدود ده ماه از آغاز جنگ یمن برای سرکوب انقلاب مردم این کشور و به قدرت رساندن منصور هادی، تاکنون موفق نبوده است. در این میان آنکارا تلاش دارد با پیدا کردن راهی برای تنوع بخشیدن به منابع واردات گاز طبیعی از تحریم‌های روسیه رهایی پیدا کند. ترکیه در حدود ۵۰ درصد از گاز مصرفی خود را از روسیه تأمین می‌کند و از این رو با توجه به وضع تحریم‌های روسیه به دنبال جلب کمک عربستان در حوزه انرژی برای کاهش وابستگی به منابع انرژی روسیه است. از دیگر اهدافی که می‌توان در راستای روابط آنکارا و ریاض ترسیم کرد، دستیابی به یک راهبرد مشترک با سعودی‌ها درباره ایران است. به‌ویژه پس از اوج‌گیری تنش میان تهران و ریاض در پی اعدام شیخ نمر و متعاقب آن اشغال سفارت عربستان در تهران، امکان بهره‌برداری از گسترش مناسبات با ترکیه برای آل‌سعود فراهم شده است. در این شرایط سعودی‌ها تلاش می‌کنند تا نظر ترک‌ها را در تقابل با ایران جلب نمایند. البته در محافل سیاسی ترکیه اختلاف‌نظرهای جدی درباره مداخله ترک‌ها در منازعه ایران و عربستان وجود دارد و طیفی از آنها بر بی‌طرفی و عدم مداخله ترکیه در این منازعه تأکید دارند، اما سعودی‌ها بهره‌برداری از گسترش روابط با ترکیه به‌ویژه پس از دیدارهای مکرر با اردوغان را هدف‌گیری کرده‌اند.

پیامدهای ائتلاف ترکیه و عربستان

با آغاز جریان بیداری اسلامی در منطقه، به تدریج ترکیه هر آنچه را که در پرتو راهبرد صفر کردن تنش با همسایگان خود به دست آورده بود، از دست داد که خود زمینه ناآرامی‌های بیشتر را در غرب آسیا فراهم آورد. تنش با سوریه به دلیل خصومت با دولت قانونی بشار اسد، اختلافات با نوری مالکی نخست‌وزیر سابق عراق، تشدید اختلافات با تهران بر سر مسائل منطقه‌ای و به‌ویژه موضوعات مرتبط با سوریه و اخیراً درگیر شدن با روسیه و مواضع هم‌گرایانه با سعودی‌ها پس از قطع رابطه با ایران به نوعی حاکی از تناقضات آشکار در سیاست خارجی آنکارا بوده است. این روند نامنی و بی‌ثباتی را در منطقه غرب آسیا گسترش داده است. در چنین شرایطی نزدیکی آنکارا به یکی از مهمترین ارکان نامنی در منطقه یعنی عربستان سعودی می‌تواند باعث افزایش تنش‌ها و مشکلات سیاسی و امنیتی در منطقه شود.

در چنین شرایطی تسهیل روند تقویت مناسبات میان ترکیه و رژیم آل سعود از جمله پیامدهای محور تازه شکل‌گرفته آنکارا - ریاض به شمار می‌رود که نمونه آن را می‌توان در توافق درخصوص شکل‌گیری نهادی تحت عنوان «شورای همکاری‌های راهبردی» بیان کرد که هدف از تأسیس آن، تحکیم روابط میان ریاض و آنکارا در زمینه‌های امنیتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی، تجاری، سرمایه‌گذاری و انرژی، آموزش، پزشکی و امور فرهنگی است. شورای همکاری عربستان و ترکیه از طریق وزرای خارجه دو کشور اداره می‌شود و قرار است جهش کیفی در روابط فی‌مابین ایجاد کند تا در جهت تأمین منافع دو طرف خدمت نماید.

در سطح منطقه‌ای، توافق جامعه بین‌المللی بر حل و فصل بحران سوریه از مسیر

سیاسی در راستای تضعیف گروه‌های تکفیری چندملیتی همراه با حاکمیت نظام سیاسی کنونی در این کشور، طرف‌های مقابل را نیز در منطقه وادار نمود تا با این روند همراه گردند که خود یک پیروزی سیاسی برای محور مقاومت محسوب می‌شود. حتی اظهارات عادل الجبیر، وزیر امور خارجه عربستان، در ادامه سفر اردوغان به این کشور و تأکید بر هماهنگی مواضع ریاض و آنکارا درباره بحران سوریه مبتنی بر حل سیاسی بحران در این کشور براساس اصول مذاکرات ژنو ۱ و کنفرانس‌های سه‌گانه وین، نشست‌های نیویورک و قطعنامه شورای امنیت در این راستا ارزیابی می‌شوند. هرچند، ائتلاف مذکور به دنبال عبور از فشار اسد در دوره گذار سیاسی نیز می‌باشد.

در عین حال، سفر اخیر رئیس‌جمهور ترکیه به عربستان همزمان با دستاوردهای اخیر ارتش سوریه با پشتیبانی حملات هوایی روسیه و همچنین پیشروی‌های ارتش عراق به عمق مناطق اشغال شده توسط داعش، از جمله الرمادی که می‌تواند مقدمه‌ای بر بازپس‌گیری موصل باشد، احتمال تقویت ائتلاف «ریاض - آنکارا» در برابر مسکو و ایران را افزایش داده و باعث می‌شود تا سطح هماهنگی‌ها و تماس‌های دو طرف در قبال مسائل منطقه به‌ویژه بحران سوریه افزایش یابد. به قول عبدالباری عطوان، سردبیر پیشین القدس عربی و سردبیر کنونی رأ‌الیوم، دیدار اردوغان و سلمان در ماه ژانویه (دی‌ماه) دیدار دو فرد نگران و حتی بحران‌زده است، آن هم پس از قریب به پنج سال صرف هزینه و اعطای سلاح به تروریست‌ها در سوریه که برخلاف این روند، کفه ترازو به طرف دولت دمشق و ائتلاف پشتیبان آن سنگین شده است. در چنین شرایطی به‌نظر می‌رسد مقامات ارشد ترک و سعودی، برنامه‌ها و اقدامات خود را برای تقویت ائتلاف علیه ایران و روسیه افزایش خواهند داد. این امر البته به‌معنای نبود اختلاف میان دو

طرف نیست. برخی دولت‌های عربی انتقاداتی به سیاست خارجی آنکارا دارند که ناظر بر دخالت ترکیه در اختلافات و مناقشات داخلی کشورهای عربی است. علاوه بر این، روابط دو جانبه در پی حمایت‌های مکرر آنکارا از اخوان المسلمین در خاورمیانه، تنش‌زا نیز شده است، به‌ویژه آنکه ریاض حمایت ترکیه از اخوانی‌ها را تهدیدی برای نفوذ خود می‌داند. با این حال ترکیه و عربستان تلاش خواهند کرد تا با توجه به روند کنونی معادلات منطقه که برخلاف نظر آنهاست روابط خود را تقویت کنند. در این میان ترکیه حتی گزینه تقویت روابط با رژیم صهیونیستی را نیز در دستور کار قرار خواهد داد. در این راستا، روزنامه هآرتس در گزارشی بندهایی از توافقات اخیر میان آنکارا و تل‌آویو را در جهت عادی‌سازی روابط میان آنها فاش کرده است که به نظر می‌رسد یک چرخش مهم در راهبردهای سیاست خارجی خاورمیانه‌ای ترکیه متعاقب بر هم خوردن توازن سیاسی در منطقه به زیان این کشور باشد. طبعاً این قمار سیاسی به‌نوعی می‌تواند صف‌بندی‌های تازه‌ای را در ابعاد منطقه‌ای شکل دهد. از آن جمله می‌توان به احداث خط لوله گاز میان ترکیه و سرزمین‌های اشغالی اشاره داشت. در همین ارتباط نیز نومان کورتولموش، سخنگوی دولت حزب عدالت و توسعه، اخیراً در گفتگو با روزنامه «تودی زمان» بر این نکته تأکید کرد که مذاکرات برای بهبود رابطه با رژیم صهیونیستی پیشرفت مثبتی دارد.

پیامد قابل پیش‌بینی دیگر، احتمال ورود ترکیه به صف‌بندی منطقه‌ای عربستان در مقابل ایران است. با توجه به اینکه ایران در موضوعات مهمی مانند بحران سوریه و نوع موضع‌گیری در برابر گروه تروریستی داعش دارای اختلاف استراتژیک با ترکیه است، این فرصت برای سعودی‌ها فراهم شده تا با جلب نظر آنکارا محوری تشکیل دهند که به‌زعم

آنها خنثی کننده محور تهران - مسکو باشد. به بیان دیگر، پیامد مهم در عرصه مناسبات رو به تحول آنکارا - ریاض می تواند استراتژی ائتلاف سازی در برابر ایران و روسیه باشد.

نتیجه گیری

گسترش روابط ترکیه با کشورهای عربی منطقه به ویژه عربستان سعودی و قطر، در چارچوب اهداف و ملاحظات منطقه ای مختلفی صورت می گیرد که جلوگیری از توسعه نفوذ جبهه مقاومت در منطقه از جمله مهمترین آنهاست. این درحالی است که دولت آنکارا در سال های اخیر لطمات جدی از اتخاذ سیاست خارجی پارادوکسیکال خود دیده است که نمونه آن تشدید اختلافات آنکارا با همسایگان خود به ویژه با سوریه و ایران است. این روند برخلاف رویکرد اولیه دولت این کشور بوده که مبتنی بر راهبرد صفر کردن تنش با همسایگان خود بود.

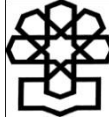
در چنین شرایطی شکل گیری آنچه مقامات سعودی از آن به عنوان ائتلاف بین المللی ضد تروریسم و مقابله با افراط گرایی اسلامی نام می برند و پیوستن ترکیه به آن، از جمله اهداف سفر اخیر رئیس جمهور و نخست وزیر این کشور به عربستان به شمار می رفت. در عین حال موضوع سوریه را می توان شاه بیت همکاری های محور ترکیه و عربستان دانست. مضاف بر آنکه، دو طرف تا حد زیادی در مورد مناقشه در یمن اتفاق نظر دارند. با این حال مناسبات اخیر ترکیه و عربستان با چالش ها و نوساناتی نیز همراه بوده است که انتشار بیانیه نشست فوق العاده وزرای خارجه اتحادیه عرب در محکوم کردن استقرار نیروهای نظامی ترکیه در خاک عراق، اختلاف نظرها درخصوص

اخوان‌المسلمین و نزدیکی عربستان به دولت مصر، تلاش آنکارا برای کاهش تأثیرات تحریم‌های روسیه علیه ترکیه به‌ویژه در عرصه انرژی در این زمره قرار می‌گیرند. تشکیل شورای همکاری‌های راهبردی ترکیه و عربستان سعودی را نیز می‌توان نتیجه مهم این روابط دانست. توافقات صورت گرفته در جامعه بین‌المللی مبنی بر حل و فصل بحران سوریه از مسیر سیاسی در راستای تضعیف تکفیری‌های چندملیتی همراه با تداوم حاکمیت نظام سیاسی کنونی در این کشور، ترکیه و عربستان را نیز وادار ساخت تا به‌طور نسبی با این روند همراه گردند که خود یک پیروزی سیاسی برای محور مقاومت محسوب می‌شود، با این حال موضوع تلاش برای تقویت محور عربستان سعودی - ترکیه در برابر روسیه و ایران نیز حائز اهمیت است. سیاست خارجی نوین ترکیه همچنین احتمال نزدیکی این کشور به رژیم صهیونیستی را افزایش می‌دهد که این قمار سیاسی به‌نوعی می‌تواند صف‌بندی‌های تازه‌ای را در ابعاد منطقه‌ای شکل دهد که نتایج و روندهای آن قطعاً به سود دولت و ملت ترکیه نخواهد بود.

در پایان باید افزود که به‌نظر می‌رسد مقابله با نقش و نفوذ ایران که پس از توافق برجام و چشم‌انداز اجرایی شدن آن روندی رو به افزایش و گسترش است، دستمایه مهمی برای نزدیکی بیشتر ریاض به آنکارا می‌باشد. در حقیقت، در یک نگاه راهبردمحور، سه کشور ایران، ترکیه و عربستان، به‌عنوان رقبای استراتژیک یکدیگر، در غرب آسیا محسوب می‌گردند و هریک به تناسب ظرفیت‌ها و توان خود درصد تأثیرگذاری بر تحولات منطقه هستند. اوج‌گیری منازعات اخیر میان تهران و ریاض از یکسو و سابقه اختلاف نظر تهران و آنکارا بر سر موضوعاتی همچون بحران سوریه و داعش ازسوی دیگر، شرایطی فراهم ساخته که می‌تواند محدودسازی استراتژیک تهران

را به هدف مهم و غایی سعودی‌ها در گسترش مناسبات با آنکارا تبدیل سازد. با توجه به سفر اخیر و مسبوق به سابقه اردوغان به عربستان زمینه برای بهره‌برداری سعودی‌ها در این راستا مهیا می‌باشد و حال بر سیاستمداران ما فرض است که به ضداستراتژی مناسب در این راستا دست یازند.

شماره مسلسل: ۱۴۷۱۰

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ائتلاف ترکیه و عربستان سعودی؛ تداوم قمار سیاسی

نام دفتر: مطالعات سیاسی. (گروه سیاست خارجی)

تهیه و تدوین: سیدمحمد هوشی سادات

ناظر علمی: مهدی امیری

متقاضی: معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. اردوغان

۲. ترکیه

۳. عربستان سعودی

۴. سوریه

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴/۱۱/۲۵